
Az egyén és az állam kapcsolatának megváltozása az IKT hatására – az e-demokrácia fogalmi alapjai *

Czékmann Zsolt**

minden társadalomra igaz, hogy az információ kulcsszerepet játszik a nemzet társadalmi, gazdasági, kulturális és politikai növekedésében, az infokommunikációs társadalomban azonban ez az alapvetés új dimenziót kap. Az infokommunikációs technológia (IKT) forradalmasította az életünket, megváltoztatta a gondolkodásunk és a viszonyulási rendszerünket, akár az egyén, a különböző közösségek vagy az állam szintjén nézzük. Az IKT által generált transzformációk valamennyi társadalmi kapcsolatra hatással vannak, a digitális világban az opt-out már nem opció. Az új értékek új fogalmakat is kívánnak, az e-kormányzás, e-demokrácia ma már általánosan elterjedt kifejezéssé vált. Tartalommal mégis nehéz megtölteni ezeket a folyamatosan változó, nyugvópontra nem érő jelenségeket. Az e-kormányzat¹ legegyszerűbben fogalmazva: azt jelenti, hogy a kormányzatot az emberek küszöbére kell vinni.² A polgárok azonnali online hozzáférést kapnak az információkhoz, ami egyébként időigényes. Ez átláthatóbbá teszi a kormány működését, elősegítve a korrupció ellenőrzését. Az e-kormányzás azonban nemcsak a kormányzati weboldalra és az e-mailre vonatkozik, túlmutat a

* A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

** Intézeti tanszékvezető, egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Államtudományi Intézet, Közigazgatási Jogi Tanszék.

¹ Az e-kormányzatot komplex fogalomként, mint egy lehetőséget lehet meghatározni a kormányok számára, hogy a leginkább innovatív infokommunikációs technológiákat használják annak érdekében, hogy valamennyi társadalmi szereplő számára közvetlenebb hozzáférést biztosítsanak a kormányinformációkhoz és szolgáltatásokhoz, javítva ezzel a szolgáltatások minőségét, valamint hatékonyabbá téve az állami szervek működését, továbbá nagyobb lehetőségeket nyitva meg a demokratikus intézményekben és folyamatokban való részvételhez. (Czékmann Zsolt: *Információs társadalom és elektronikus kormányzat Magyarországon*, 2016 (PhD értekezés) 117. o.)

² Nair Pradeep: *E-Governance: A Step Towards Digital Democracy*. 2008. (forrás: https://www.researchgate.net/publication/242101153_E-Governance_A_Step_Towards_Digital_Democracy) 2019. 12. 12.

szolgáltatásnyújtásnyújtáson az interneten keresztül. Több, mint a kormányzati információkhoz való digitális hozzáférés vagy az elektronikus fizetési lehetőség. Arról szól, hogy a polgárok hogyan viszonyulnak egymáshoz és az államhoz. Valójában egy neokultúra, amely lehetővé teszi a polgárok számára a kormányokkal való kommunikációt, a politikai döntéshozatalban való részvételt és az egymással való kommunikációt.³ Az e-kormányzat a web 2.0 megjelenésével az ezredfordulón a G2C kapcsolatokban már egyre inkább szolgáltató jelleget ölti magára, még egy évtizeddel később egyértelműen a civil szféra aktív bevonása, progresszív részvétele figyelhető meg.⁴ A nem-kormányzati (NGO) és civil (C) szereplők megváltozó attitűdje az e-demokrácia (és különösen az e-részvétel) jelentőségének felerősödéséhez vezetett.

1. Az e-demokrácia

Az újgenerációs technológiák átalakították a kormányzásban résztvevők kapcsolatrendszerét, és ennek a transzformációnak az egyik vetülete a politikai, közösségi kapcsolatok változása. Az e-kormányzat csak abban az esetben tud kiteljesedni, ha kormányzat valamennyi szereplőjét mozgósítani tudja, szükségszerűen életre hívva így egy új közösségi modellt, amely a közsféra szereplői és az állampolgárok közötti közvetlen kapcsolatra épül. Ezt nevezzük részvételi demokráciának. Az e-kormányzatnak tehát „{n}em célja, hanem egyik meghatározó eleme az információs korbba átvezető demokratikus átalakulás...”⁵

Az e-demokrácia a részvételi demokrácia modell fejlődésének legújabb állomása, amelyet olyan korszakok előztek meg, mint a teledemokrácia és a kiberdemokrácia korszakai. A teledemokrácia a '80-as években jelent meg az USA-ban, és a számítógép, televízió (digitális), fax, telefon eszközöket használja fel, hogy az állampolgárokat bevonja a jogalkotási folyamatokba azáltal, hogy közvetlen megkeresések útján igyekszik tájékozódni a véleményükről. Célja az aktivitás és részvétel növelése.⁶ A kiberdemokrácia a kiberteret (internetet) használja, mint médiumot, hogy eljusson az állampolgárokhoz, és bevonja őket a döntéshozatali folyamatokba. A kiberdemokrácia a teledemokráciához képest sokkal radikálisabb programmal lépett fel: új alapokra kívánta helyezni magát a politikát.⁷ Már a korai időszakban megjelennek a kibernetikai felhasználásának ellenzői, Meynaud (1964) és Habermas (1968) a politika eltudományosítása ellen

³ Lásd még: Mona Riabacke - Joachim Åström - Åke Grönlund: Eparticipation Galore? - Extending Multi-Criteria Decision Analysis To The Public. *International Journal of Public Information Systems*, vol 2011:2 p. 80.; és Nair Pradeep: E-Governance: A Step Towards Digital Democracy, 2008.; valamint Thanassis Chrissafis - Mechthild Rohen: European eParticipation Developments From ad hoc Experiences towards Mass Engagement *JeDEM* 2(2): 2010. pp. 89-90.

⁴ N. Bindu - C. Prem Sankar - K. Satheesh Kumar: From conventional governance to e-democracy: Tracing the evolution of e-governance research trends using network analysis tools, *Government Information Quarterly* 36 (2019) 396. o.

⁵ Ugrin Emese - Varga Csaba: *Új állam- és demokrácielmélet*, Budapest, Századvég, 2007. 215. o.

⁶ Tony Babeo: The Debate Over Teledemocracy, in: *The Sloping Halls Review* 2. Vol.1995, College of Humanities and Social Sciences, pp. 1-2.

⁷ Ugrin – Varga: i. m. 227. o.

emelik fel hangjukat. „A politika egy olyan komplex tevékenység, amelyet a technikai alkalmazások sem képesek leegyszerűsíteni – állítja Meynaud. A folyamat viszont könnyen megfordulhat, és éppen a technika, a tudomány fog átpolitizálódni.”⁸ Habermas úgy írja le a véleménynyilvánítás új közegét, a kibernetet, „mint olyan társadalmi képződményt, ideális, nyilvános beszédteret, ahol minden állampolgárnak joga és lehetősége van szabadon, kényszerek nélkül részt venni, ahol elismerik, tisztelik, és amely ez által társadalmi befogadásának is tere egyben.”⁹ Ugyanakkor felhívja a figyelmet a tudomány és politika összefonódásának azon veszélyére, hogy „összekeveri a problémák technikai kezelését a politikai ítéletekkel”.¹⁰ A XX. század végére, az internet korában a politika és a tudomány olyan sok szálon kapcsolódik egymáshoz, hogy az előző formákat meghaladó, a kapcsolatukat újradefiniáló modell bevezetése vált szükségessé: az e-demokráciáé.

2. Az e-demokrácia fogalma

Az IKT a demokratikus intézményeket és folyamatokat átalakítja, mert lehetővé teszi a társadalmi viták, konzultációk szélesebb körű alkalmazását. Az infokommunikációs technológiák a közélet új fórumait hozhatják létre a hagyományos tömeggyűlések, felvonulások, illetve a média hagyományos eszközei mellett.¹¹ Ha elfogadjuk ezt a meghatározást, azaz, hogy a kapcsolattartás új fórumai jelennek meg a közszféra szereplői és az állampolgárok között és ez demokratikus átalakuláshoz vezet, akkor egyben láthatjuk azt is, hogy ezt az e-kormányzatról is elmondhatjuk. Szükséges tehát a két fogalom elhatárolása.¹²

Amennyiben a demokratikus érték, ami fokozottan érvényesül az infokommunikációs technológiák alkalmazásával az a közszféra átláthatósága, illetve a kormányzati információszolgáltatás kiteljesedése, akkor az e-demokrácia és az e-kormányzat tartalmában azonos.

⁸ Ugrin – Varga: i. m. 222. o.

⁹ Ágoston Magdolna - Nagy Janka Teodóra - Szibrik Gabriella - Varga István: Az Információs Társadalom térségi és közösségi dimenziói - globalizáció új kisközösségi paradigmái, in: *"Toldozgatás helyett" - A humánszolgáltatások fejlesztő kapacitásának térségi újragondolása.* (szerk.: Nagy Janka Teodóra) Szekszárd, PTE IGYK, 2012. 272. o.

¹⁰ Ugrin – Varga: i. m. 222. o. és Jürgen Habermas: *The Structural Transformation of the Public Sphere*, MIT Press, Cambridge, 1991."eredeti: Strukturlwandel der Öffentllichkeit, 1962 Hermann Luchterhand Verlag, Darmstadt and Neuwied, Federal Republic of Germany ford: Thomas Burger és Frederick Lawrence" pp. 244-247.

¹¹ E-kormányzat 2005 Stratégia és Programterv 12. o., Pradeep Nair: E-Governance: A Step Towards Digital Democracy, in: *System*, 2007, Elsevier, p. 150., Kunjal Maheshwari - Aditya Gurubaxani - Pranay Mahulikar - Sainath L: E-Government and Democracy: Societal Context of Information & Communication Age, in: *Foundations of E-government* (szerk.: Ashok Agarwal and V Venkata Ramana), ICEG, 2007. p. 166.

¹² Különösen igaz ez azért is, mert az e-kormányzat kiépítése és az e-demokrácia nem feltétlenül jár együtt. Lásd erről részletesen: Irina Netchaeva: E-Government And E-Democracy A Comparison of Opportunities in the North and South in: *Gazette: The International Journal For Communication Studies* (2002) Sage Publications London, Thousand Oaks & New Delhi, Vol 64(5): pp. 469–470.

A társadalom irányítása formális és informális csatornákon egyaránt zajlik, ezek mértéke, és egymáshoz való viszonya azonban folyamatosan változik. Az új kapcsolattartási lehetőségek felerősíthetnek olyan társadalmi folyamatokat, amelyek a formális döntéshozattal szemben lépnek fel, saját szabályukat kialakítva működnek. A 2011 elején kirobbant kormányellenes tüntetéssorozatokat (arab tavasz)¹³ esetében a közösségi média meghatározó szerepet töltött be¹⁴, az elemzők többsége megállapította, hogy a mobil-technológiák¹⁵ nélkül a forradalmak nagy valószínűséggel nem tudtak volna eskalálódni, lokális konfliktusok szintjén maradtak volna.¹⁶ Kevésbé radikális, de egyre jellemzőbb jelenség a politikai flashmob megjelenése¹⁷, ami (látszólag) spontán szerveződő, egymást nem ismerő, de az adott témában közösen gondolkodó egyének politikai demonstrációja, jellemzően a közösségi médián keresztül szerveződő megmozdulás. Rövid idő alatt nagy tömegeket tud megmozgatni, és jelentős politikaformáló eszköz lehet, mint az bizonyosodott a 2014-es „internetadó” tüntetésen. Ezeket a korábbi társadalmi párbeszéd-gyakorlatoktól eltérő működést használják sok társadalomban – ma már nálunk is – a politikaformálásra különböző társadalmi erők.¹⁸ Ebben a vetületében az e-demokrácia felülírja, átlép a kormányzás formális keretein.

Feltételezzük, hogy a kormányzás szolgáltató funkciója a részvételi demokrácia lényegéből fakad. „Ebben az értelemben az „elektronikus” jelző nem csupán az alkalmazott technológiára vonatkozik, hanem azt fejezi ki, hogy az intézmények és az állampolgárok közötti kapcsolat közvetlen és interaktív, a köztársaság minden tagjára kiterjed(het), a „szolgáltatások” pedig az egyénhez szólnak, és az egyén igényeihez, élethelyzetéhez, sőt az egyének közösségeihez idomulnak.”¹⁹ Ennek értelmében az e-demokrácia az e-kormányzásnak egyik meghatározó részleme.

Véleményem szerint az e-kormányzat a tágabb kategória, amely magába foglalja az e-demokráciát. Az e-demokrácia az e-kormányzat céljával összhangban van, és eszközzrendszerük közös, azonban az e-demokrácia nem ad választ az e-kormányzat igazgatási funkciójára, és a szolgáltatási oldal is túlmutat rajta.

Összefoglalva az e-demokrácia a következő területeken teremt lehetőséget újfajta demokratikus gyakorlat kialakítására:²⁰

¹³ John Pollock: Streetbook - How Egyptian and Tunisian youth hacked the Arab Spring.in: *MIT Technology Review* Aug 23, 2011 <https://www.technologyreview.com/s/425137/streetbook/> 2019. 12. 02.

¹⁴ Ekaterina Stepanova: *The Role of Information Communication Technologies in the "Arab Spring"*, Institute of World Economy and International Relations "PONARS Eurasia Policy Memo No. 159 May 2011", 2011. pp. 1-6.

¹⁵ A mobil technológiák érvényesüléséről és az applikációk szerepéről lásd Szabó Balázs: *New Tendencies in e-Government in the European Union* in: *Curentul Juridic* xx. No. 4 (71). (2017) pp. 93-94.

¹⁶ Racha Mourta - Fadi Salem: *Civil Movements: The Impact of Facebook and Twitter*, in: *The Arab Social Media Report* vol. 2, no. 1. 2011. Dubai School of Government, Dubai

¹⁷ Sergey Fedorchenko: *Political FLASHMOB - A sing of a new society?* 2011. <http://www.researchgate.net/publication/259182530> pp. 3-4. 2019. 11. 29.

¹⁸ Budai Balázs Benjámin - Sükösd Miklós: *M-kormányzat, M-demokrácia*, Akadémia, Budapest, 2005. o.

¹⁹ Ugrin – Varga: i. m. 217. o.

²⁰ E-kormányzat 2005 Stratégia és Programterv 12. o.

- A kormányzat elszámoltathatósága, átláthatósága. Az új technológia, az új csatornák segítségével széles körben lehet kérdéseket feltenni a képviselők, miniszterek és pártok munkájával kapcsolatban, lehet tiltakozni a tévedések, hibák miatt, és értékelni lehet a közpolitikai intézkedéseket, jelentéseket. (Transzparencia)
- Színvonalas konzultációkat lehet tartani a közpolitikai kérdésekről, ami javíthatja a közpolitikai döntések minőségét, és hozzájárul a döntések legitimitásához. (E-részvétel)
- A politikai képviselet rendszerét erősítheti azáltal, hogy a részvétel, a konzultálás és a párbeszéd közvetlenebb csatornáit nyitja meg a képviselők és az általuk képviseltek között.
- A részvételi lehetőségeket kiegyenlíti az egyes szereplők között.
- A digitális tér felszámolja a földrajzi és fizikai akadályokat, amely az információáramlás, gyülekezés és véleménynyilvánítás kiteljesedéséhez vezet.
- Össztársadalmi szinttől egészen a lokális döntéstámogatásig alkalmazható.

Mindezen előnyök elérésére nem garancia az IKT alkalmazása, azokat mindig az adott közösség jogi, gazdasági, kulturális környezetéhez kell igazítani a kívánt eredmény elérése érdekében.

3. E-részvétel és e-választás

Az e-demokráciát, mint az e-kormányzás egyik elemét további két, jól elhatárolható elemre bonthatjuk:

- e-részvételre (e-participation), mint a közvetlen demokrácia eszközére;
- e-választásra (e-voting), a közvetett demokrácia eszközére.

A részvétel célja az, hogy lehetőséget biztosítson az állampolgároknak és a civil szervezeteknek az őket érintő állami döntések meghozatalában történő részvételre, valamint véleményük, akaratuk kinyilvánítására. Az e-részvétel ehhez egy technológiailag támogatott eszközt, illetve lehetőséget biztosít. Ebből következően, hogy ezeket a feltételeket nem lehet elválasztani egymástól, és az e-részvétel csak az érdemi részvétel egy újabb módja, ami egyúttal azt is jelenti, hogy a részvételre vonatkozó ugyanazon alapelvek érvényesek az esetben is. A napjainkra jellemző kommunikációs viselkedésmódot és jártasságot figyelembe véve az e-részvétel számos ember számára egyre inkább a részvétel elsőszámú formájává válik.²¹ Az e-részvétel célja, hogy a társadalom lehető legnagyobb részét bevonja az állami döntéshozatalba, amitől az így meghozott döntés társadalmi elfogadottságát kívánja biztosítani, továbbá feltételezhető, hogy aki részt vett a döntéshozatali folyamatban, az jobban megérti a meghozott döntést, és az arra okot adó körülményeket. Fontos a kötődés a döntéshez, mert ez lesz a felelősségérzet alapja, ami nagyban segíti az érvényesülését.²²

²¹ E-participation útmutató, az E-participation Kézikönyv függeléke 2. o.

²² Maheshwari - Gurubaxani - Mahulikar - Sainath: i. m. 167. o.

Itt ki kell emelni, hogy a döntéshozatalba bevonás, a véleménynyilvánítás és az információhoz jutás biztosítása nem minden esetben áll a mindenkori hatalom érdekében. Az arab tavasz vagy napjainkban is zajló hongkongi tüntetések és az iraki megmozdulások megmutatták az IKT erejét és a bennük rejlő lehetőségeket, de egyben felkeltették a hatalom gyakorlóinca figyelmét is. Az internethozzáférés korlátozása, a tartalomszűrés, esetleg a dezinformációk (fake news) terjesztése mára számos állam eszköztárának része, a kormányzati vagy hatósági internetkorlátozások aránya évről évre tendenciózusan emelkedik.²³ A teljes internetes izoláció (amely Irakban 2019. november 15-től 163 órán át tartott²⁴) és a részleges, általában a közösségi médiát és p2p kommunikációs csatornákat elérhetetlenné tevő tartalomszűrések komoly gazdasági, társadalmi hatásokkal is járnak, azonban még mindig közkedvelt eszközök különösen az afrikai és ázsiai országok körében.²⁵

Az e-választás a választási mechanizmusok során az infokommunikációs eszközök alkalmazását jelenti²⁶. Megkülönböztethetünk szavazó gépeket, amely eszközök a szavazás helyén az elektronikus feldolgozást segítik. Már az 1960-as évektől bevezetésre kerülnek lyukkártyás szavazatgyűjtő számítógépek az USA-ban, de a mai napig elterjedt a gépek alkalmazása számos országban, többek között Ausztráliában, Brazíliában, Kanadában, Franciaországban, India egyes régióiban, Japánban, Kazahsztánban, Peruban és Oroszországban.²⁷ A másik lehetőség az interneten történő szavazás, ami már nem feltételezi a szavazókörzetben a személyes megjelenést. Ebben az esetben a választás időtartama alatt bármikor leadható a szavazat az interneten keresztül. A világon az első olyan nemzeti szintű választást ahol lehetőség volt i-szavazatot leadni 2005-ben Észtországban tartották.²⁸ Azóta lassan bővül azon országoknak a köre, ahol adott a lehetőség²⁹: Ausztria, Ausztrália, Kanada, Franciaország, Japán, Svájc, de többek között Argentína, Azerbajdzsán, Fehéroroszország, Bulgária, Chile, Csehország, Finnország, Görögország, Olaszország, Lettország, Litvánia, Mexikó, Nigéria, Norvégia, Lengyelország, Portugália, Szlovénia, Dél-afrikai Köztársaság, Dél-Korea,

²³ Darrell M. West: Internet shutdowns cost countries \$2.4 billion last year in: *Center for Technology Innovation at Brookings* 2016. October Philip Howard, Sheetal Agarwal, and Muzammil Hussain, "The Dictators' Digital Dilemma: When Do States Disconnect Their Digital Networks?" Brookings Institution Issues in Technology Innovation, October, 2011. They define interference as places that "actually disconnected Internet exchange points or blocked significant amounts of certain kinds of traffic."

²⁴ Internet being restored in Iran after week-long shutdown by NETBLOCKS.org <https://netblocks.org/reports/internet-restored-in-iran-after-protest-shutdown-dAmqddA9> 2019. 12. 02.

²⁵ Donna Lu: Countries are turning off the internet to stop violence. Does it work? in: *NewScientist* <https://www.newscientist.com/article/mg24332414-800-countries-are-turning-off-the-internet-to-stop-violence-does-it-work/> 2019. 12. 02.

²⁶ Cserny Ákos – Nemeslaki András: Az e-szavazás lehetőségei és korlátai Magyarországon, in: *Választási dilemmák: Tanulmányok az új választási eljárási törvény novumai és első megmértetése tárgyában* (szerk.: Cserny Ákos), Budapest, Nemzeti Köszolgálati Egyetem, 2015. 238. o.

²⁷ A szavazógépekről lásd bővebben: Hallók Tamás: Szavazás elektronikus szavazógépekkel in: *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica* XXIX. 2011.

²⁸ <https://e-estonia.com/component/i-voting/> 2019. 11. 29.

²⁹ Potential and challenges of E-Voting in the European Union <http://www.europarl.europa.eu/supporting-analyses> p. 30. 2019. 11. 29.

Svédország is tervezi a bevezetését.³⁰

Az e-választás és az e-részvétel egymásra közvetlenül ható folyamat, melyeknek együttes hatása a demokratikus eljárásokba az egyébként alapvetően passzív rétegek beemelése és a részvételben egyébként korlátozott (például földrajzi akadályok miatt) résztvevők visszacsatornázása.³¹ Az e-demokrácia vívmányai elsődlegesen lehetőségek, amelyek különösen a digitális bennszülöttek számára már egy evidens útként jelennek meg az állampolgári jogok gyakorlására. Napjainkra megjelenet az igény a politikai szabadságjogok, így különösen a véleménynyilvánítás szabadságának és a hozzá kapcsolódó kommunikációs alapjogoknak digitális térben biztosításának, amely már aktív állami, jogalkotói magatartást kíván meg.

³⁰ <http://aceproject.org/ace-en/focus/e-voting/countries> 2019. 11. 29.

³¹ Vö. Cserny – Nemeslaki: i. m. 241-245. o.